

TOMI VUOKOLA

Sotaorpojen hiljainen sukupolvi

Sotaorvot vaikenivat kohtaloistaan vuosikymmeniksi. Enää Suomen sotien orvot eivät halua olla hiljaa. Anna-Liisa Engblom, Ritva Alanen ja Pentti Alanen kertovat, millaista oli elämä, kun isä ei palannut rintamalta.

JOHANNA JURKKA TEKSTI

Anna-Liisa Engblom, 83, muistaa hyvin talvisodassa kolmekymppisenä kaatuneen isänsä, pappi Karl Engblomin. Hän oli isän tyttö. –Isä oli leppoisa ja huolehtiva mies, joka tuli toimeen kaikkien kanssa. Rintamakirjeissä oli krysanteemien hoito-ohjeita äidille. Meille lapsille isä teki kakarat radion kuuntelua varten. Karl Engblom työskenteli puutarhurina Karin Ehrnroothin omistamalla Tyriksen kartanolla Kirkkonummella. Työntäyteistä elämää puutarhurin töissä kesti syksyyn 1939. Sitten tulivat pommikoneet. –Muistan, kuinka miehiä kutsuttiin sotaan ja Helsinkiä pommitettiin. Pappa peitti keittiön ikkunat, etteivät valot näy lentokoneisiin. Pian Engblomiakin vietiin. Perheen isän kohtaloksi koituivat pahamaineiset Summan taistelut. Kranaattinsirpaleet

silpoivat Engblomin lonkan ja irrottivat koko jalan. Rintamatoverit lähtivät viemään miestä hoitoon, mutta mitään ei ollut tehtävissä.

NYT TAMPEREELLA asuvan Engblomin mieleen on jäänyt ensimmäinen aamu sotaorpona. Oli sunnuntai helmikuussa 1940.

–Olimme veljeni kanssa tuvassa, kun meiltä tultiin kysymään äitiä. Äiti oli kasvihuonetta lämmittämässä. Pian mamma tuli itkien kertomaan, että pappa on kaatunut.

Anna-Liisa ei ymmärtänyt sanaa. Hänen äitinsä itki ja selitti. Taloon virtasi mustapukuista väkeä, joukossa kartanon isäntäväkeä. Kaikki itkivät.

–Äiti oli hyvin järkyttynyt isän kaatumisesta, Engblom muistelee. Hautajaiset Kirkkonummen sankarihautausmaalla päättyivät pommikoneiden jylhyyn.

–Muistan, kuinka pappi arkku kan-

nettiin hautaan ja taivaalla näkyi pommikoneita. Rovasti ajoi meidät kellopuliin. Muuten olisimme näkyneet ylös. Engblomin isästä jäi jäljelle kuvia, kuolinilmoitus lehdessä, reppu ja kello. Rintamatoverit palauttivat ne leskelle.

ISÄN KUOLEMA mullisti Engblomien elämän. Perhe muutti puutarhurin mökistä yhden huoneen ja keittiön vuokra-asuntoon.

Anna-Liisa ja hänen veljensä lähetettiin jatkosotaa pakoon sotalapsiksi Keski-Ruotsiin, pieneen Virsbon kylään. Kaikkiaan muihin Pohjoismaihin vietiin lähes 80000 suomalaista.

Kaksikielisenä Engblom sopeutui uusiin oloihin helposti.

–Kaikki olivat meille kilttejä, ja koulussa otettiin hyvin vastaan. Olimme ensimmäisiä sotalapsia siellä. Siitä ajasta on hyviä muistoja, Engblom sanoo.

Ruotsissa sotalapsi solmi ystäväys-suhteita, jotka eivät ole katkenneet.

FAKTA**Sotaorvot ja kaatuneet**

● **Sotaorpo** on vuosien 1939–1945 sotien seurauksena vanhempansa menettänyt. Talvi- ja jatkosotien takia Suomi menetti noin 94 000 ihmistä, eli 2,5 prosenttia väestöstään. Kaatuneista yli 90 prosenttia oli 20–40-vuotiaita.

MÄÄRÄ

50 343

● Sotaorpoja oli sotien jälkeen 50 343. Sotaleskeksi jäi noin 30 000 naista.

REKISTERÖITYJÄ

16 000

● Sotaorpojen tietoja koottiin rekisteriin 2009–2016. Rekisteröityjä on yli 16 000.

● **Yhdistykset:** 2000-luvun alussa perustettiin kymmeniä sotaorpojen yhdistyksiä. Suuri osa (yli 70) kuuluu Kaatuneitten omaisten liittoon.

● **Tutkimus:** Sotaorpoita on tutkittu vain vähän, lähinnä kokemushistorian kautta (Sari Näre, Markku Ojanen).

● **Sotaorpotunnus:** Risti symboloi isän tai äidin isänmaalle antamaa uhria. Myönnetään rekisteröityneille sotaorvoille.

Lähteet: Hannu Välimäki, Jarkko Kemppi: Kaatuneitten omaisten liitto 70 vuotta (Maahenki, 2016), Sodan haavoittama lapsuus (Gummerus, 2010), Elämä ilman isää (Lapsuuden Kaatuneitten Omaiset, 2015).

”Pienenä veljeni huokaisi, että minulla ei ole enää isää. Se huokaus on jäänyt sydämeen.”

ANNA-LIISA ENGBLOM

ENGBLOMIN ÄITI ei avioitunut uudelleen. Hän rakennutti Rauman asevelikylään rintamamiestalon ja muutti lapsineen siihen asumaan. Äiti piti huolta siitä, että lapset pukeutuivat sievästi.

–Kauniita kolttujamme kadehdittiin. Kerran kun teimme puutarhatöitä, kuulimme, kuinka ohikulkijat sanoivat meitä valtion eläiteiksi, Engblom hymähtää.

Totuus oli tarua karumpi. Sankarivainajan sotilasarvon mukaan määräytyneellä leskeneläkkeellä ei juuri kukaan pärjännyt. Sotaleskestä suurin osa, noin seitsemänkymmentä prosenttia, sai minimieläkettä. Mamma Engblom elätti lapsiaan keittiöhommillla. Niitä hän oli tehnyt myös kartanossa.

–Toimeentulomme ei ollut leveää, mutta tulimme asiallisesti toimeen. Me lapsetkin teimme töitä juoksupoikina. Papan ikävästä pienessä perheessä puhuttiin vain puoliääneen.

–Pienenä veljeni huokaisi, että minulla ei ole enää isää. Se huokaus on jäänyt sydämeen. Kyllä minäkin isää olen käivännyt ja niitä kertoja, kun kävin hänen kanssaan kalassa ja kasvimaalla.

KAIKKI SOTAORVOT eivät muista isäään. Miten voisivatkaan?

Pentti Alanen, 76, oli runsaan vuoden ikäinen, kun hänen isänsä, kersantti **Eero Alanen** kaatui jatkosodassa. Alanen silpoutui kuoliaaksi heinäkuussa 1941 kranaattitullituksessa Kiteen Välihaarassa. Alasen veli keräsi hänen jäännöksensä pieneen puulaatikkoon.

Eero Alanen on haudattu Kauhavan Alahärmän sankarihautausmaalle Pohjanmaalle. Vain muutaman metrin päässä hänen haudastaan on saman kylän miehen, sotamies **Väinö Palomäen** hauta. Palomäki kaatui Leppäsytyssä, nykyisen Karjalan tasavallan puolella, pari viikkoa Alasen jälkeen.

Palomäki oli palvelut jatkosodassa samassa joukko-osastossa kuin Alanenkin, JR 37:ssä. Luultavasti miehet tunsivat toisensa, ainakin ulkonäöltä.

Molemmat olivat perheellisiä, niin kuin keskimäärin joka neljäs jatkosodassa kaatunut mies.

LYHDYIN VALAISTU hiljainen sankarihautausmaa on kävelymatkan päässä Pentti Alasen ja hänen vaimonsa, **Ritva Alasen** kotoa. Melkein päivittäin he, kaksi sotaorpoa, käyvät sytyttämässä kynttilät isänsä haudoille.

Väinö Palomäki oli Ritva Alasen isä. Aluksi Alaset eivät tienneet, että he molemmat ovat sotaorpoja. Mikään ihme heidän kohtaamisensa ei ollut. Suomen talvi- ja jatkosotien seurauksena jäi orvoksi yli 50000 lasta. Pienessä Alahärmässäkin sotaorpoja oli 116.

Nuori pari ei tuntenut tarvetta keskustella isäntömyydestään ja isän ikävästään. Elämässä ja arjessa oli muutenkin puhuttavaa. He saivat kaksi lasta ja paikkivat hommia tahoillaan. Pentti teki elämäntyönsä VR:llä ja Ritva ompeliosassa.

Ikäännyttyään he huomasivat puhuvansa yhä enemmän isistään.

–Paljosta jää vaiille, kun isää ei ole, Ritva Alanen sanoo hiljaa.

Surukuorman purkamisen kohtalo-

toverin kanssa tuntui huojehtavalta.

→ Jatkuu seuraavalla aukeamalla

→ Jatkuu edelliseltä aukeamalta

ISÄNSÄ KUOLINHETKELLÄ Ritva Alanen oli vain kolmen kuukauden ikäinen. Hän tietää isästään hyvin vähän. Äiti poltti isän kirjeet, eikä kuviakaan ole kovin monta. Varovaisesti Pentti Alanen arvioi, että kirjeitä poltettiin lojaaliudesta uusia puolisoita kohtaan.

Ritva Alasen äiti avioitui muutaman vuoden kuluttua uudelleen. Isäpuoli, sotaveteraani, rakensi perheelleen rintamamiestalon vuonna 1958. Samassa talossa asuvat nyt Alaset.

Äitinsä kanssa tytär jutteli isästään vasta aikuisena. Äidiltään hän kuuli tiukanneensa lapsena vastauksia kysymyksiin, jotka olivat hyvin vaikeita.

–Olin kysynyt äidiltäni, miksi hän ei elänyt vain minun kanssani. Sain tietää, että yksin jäätyään hän oli tuntenut olonsa hyvin turvattomaksi.

Aikuistuttuaan Alanen ymmärsi, miten lujille sankarivainajien lesket perheineen sekä henkisesti että taloudellisesti sodan jälkeisessä Suomessa joutuivat. Moni maatila jäi ilman työmies-tä, oli yksinäisyyttä, toimeentulohuolia, vastuuta lapsista. Hänen äitinsä elätti perhettään tilapäistöillä.

VALOKUVASSA kolmekymppisenä kuolnut Väinö Palomäki näyttää riuskalta ja pyöreäposkiselta.

–Isäni oli kauhean leikkisä, hyväntuulinen ja huumorintajuinen mies. Hän teki valtiolla työmiehen fyysistä hommaa. Alanen ymmärsi isättömyytensä vasta veli- ja sisarpuoltensa syntymän jälkeen. Se tehtiin hänelle selväksi.

–En saanut sanoa isäpuoltani isäksi, niin kuin sisaruspuoleni ja isäpuolen lapsi edellisestä liitosta. Minun piti sanoa häntä sedäksi.

Isän ikävä tuntui pahahduttavana hakeutena. Äiti yritti lohduttaa tyttärtään omalla, sanattomalla tavallaan.

–Olin jo aika iso likka, kun yhtenä lauantai-iltana itkin isääni kamarissani. Kysyin äidiltäni, miksi minulla ei ole isää. Äiti leipoi minulle pullan, jossa oli iso voisilmä.

PENTTI ALANEN tietää 25-vuotiaana kuolleesta isästään Eero Alasesta sen, että isä oli rivakka maanviljelijä.

Alasen lähettämää kenttäpostia ei poltettu. Kirjeissään nuorimies kantaa huolta vaimostaan, kahdesta lapsestaan ja kylvö- ja kyntötoiden sujumisesta. Häntä huolestuttaa se, miten talo pysyy pystyssä ilman miestä.

Viimeisen kirjeensä Alanen postitti vaimolleen kaksi päivää ennen kuolemaansa. Siinä lukee: ”Aikahan sen näyttää ja Korkeimman tahtohan se on, missä matkamme päättyy. Siihen minäkin luotan.” Kirje ehti perille vasta suruviestin jälkeen.

KAKSINKERTAINEN SURU varjosti Pentti Alasen lapsuutta. Seitsemän vuotta Eero-isän kuoleman jälkeen hän menetti myös äitinsä. Puolisooan surrut äiti oli alkanut sairastaa keuhkotautia ja kuoli lopulta tuberkuloosiin.

Lapsilleen äiti ehti kertoa, että heidän isänsä on mennyt taivaaseen. Sieltä, pilven reunalta, hän seuraa lapsiaan.

Pentti ja hänen edesmenneen Pirjo-sisarensa elämä eteni niin kuin elokuvissa. He saivat uuden kodin lapsettoman onensa ja tämän vaimon maatilalta.

Kaikkiaan enon talossa eli kuusi kasvatilasta. Talossa oli hyvä olla. Leikkikaverista ei ollut pulaa, eikä kukaan koskaan kiusannut koulussa eikä kotona.

Kasvattivanhemmat olivat hyviä ihmisiä. –Ikinä ei tullut keppiä. Eno elätti meidät, eikä meillä ollut koskaan puutetta mistään. Me kaikki kuuluimme siihen yhteisöön. Se oli turvallinen lapsuus.

HILJATTAIN ALASET kävivät ensi kertaa elämässään sotaorpojen yhdistyksen juhlassa. Arvokas juhla sotilassoittokuntineen tuntui heistä koskettavalta.

Juhlassa sotaorpojen rintapieliin kiinnitettiin valtiovallan kunnianosoitus, sotaorpotunnus. –Se oli hyvin liikuttavaa. Tuli olo, että täällä me nyt olemme isiämme kunnioittamassa. Se oli ensimmäinen kerta, kun meitä kutsuttiin sotaorpojen juhlaan. Minäkin lauloin oikein sydämeni pohjasta, Ritva Alanen tunnustaa.

Kansallinen trauma johti unohtamiseen

Yhteiskunta unohti sotaorvot pitkiksi ajoiksi. Sotaorvot mursivat itse vaikenemisen kulttuurin 2000-luvun alussa perustamalla kymmeniä yhdistyksiä eri puolille maata.

Syitä hiljaisuuteen on etsitty poliittisesta ilmapiiristä ja kokonaista sukupolvea yhdistävästä, mykistävästä surun kokemuksesta. Sotaorpojen kokemuksia tutkinut sosiologian dosentti Sari Näre Helsingin yliopistosta uskoo, että taustalla on kansallinen trauma.

–Mitä traagisempi ja traumaattisempi asia, sitä syvempi ja pitempi puhumattomuusvaihe on. Siihen liittyy syy-

lisyyttä siitä, että sotaorpojen asia on hoidettu huonosti. Syllisyys oli osittain tiedostamatonta, Näre sanoo. Haastattelututkimuksissaan Näre huomasi, etteivät edes toisensa tuntevat sotaorvot halunneet sotien jälkeen puhua kokemuksistaan keskenään.

–Puhumattomuus johtui myös häpeästä. Vaikka puhuttiin sankari-isistä, lapset kokivat, että isättömyydessä oli jotain hävettävää. Se on ristiriitaista.

YHDISTYSAKTIIVI, emeritaprofessori Hanna Tähdelle ilmiö tuli tutuksi konferenssimatkalla Saksaan. Tampereen seudun kaatuneitten omaisten yh-

distyksen puheenjohtaja kuuli, että Saksassa sota-ajan unohdetuista lapsista on alettu puhua vasta viime aikoina.

–Suomessakaan asioista ei voinut puhua. En itsekään korostanut olevani sotaorpo. Häpesin sitä. Sotaorpoita seurasi putoaminen aiempaa köyhempään, turvattomampaan luokkaan. Naisen ja miehen ero perheen huoltajana oli ennen suuri, Tähti sanoo.

Vaikenemisenkin saattoi johtua myös sukupuolesta. –Lesket eivät pitäneet itsestään meteliä. Omalle äidilleni oli tärkeää, että isästäni puhuttiin kotona.

NÄREEN JA TÄHDEN mielestä on korkea aika pitää meteliä sotaorvoista, joita on vielä yli 20000. Heidän keski-ikänsä on 77 vuotta.

Sotaorpojen sukupolvi jäi lähes kokonaan ilman taloudellista, sodista johtuviin menetyksiin perustuvaa tukea. –Sotaorvot tarvitsivat tunnustus-

”Vaikka puhuttiin sankari-isistä, lapset kokivat, että isättömyydessä oli jotain hävettävää. Se on ristiriitaista.”

SARI NÄRE
sosiologian dosentti, Helsingin yliopisto

ta siitä, mitä he ovat joutuneet sodalle uhraamaan. Veteraanirahastoista ylitse jäävät varat kuuluivat sotaorvoille. Tukea pitäisi antaa esimerkiksi vanhuuden vaivoihin ja psyykkisiin haavoihin, Sari Näre sanoo.

Yhdistystoiminnassa Tähti on huomannut, etteivät sotaorvot halua enää itsekään vaieta. Yhdistyksissä eri puolilla maata on koottu heidän tarinoistaan kymmeniä kirjoja.

–Tarve puhua kokemuksista on huomattava. Suositteja ovat olleet elämäkaariryhmät, jossa vaikeita asioita on autettu käsittelemään.

Yhteiset kokemukset ovat yhdistäneet.

–Kuin ulisin tuntenut muut aina.

ISÄTTÖMYYDEN KOKEMUS jätti lapsiin psyykkisen jäljen, jonka syvyys riippui myös siitä, miten yhteisö suhtautui heihin.

–Joitakin syrjittiin köyhyytensä ta-

ku. Vaikeinta oli paikkakunnilla, joilla ajateltiin, että jokainen hoitakoon omat asiansa, Sari Näre sanoo.

Tutkija tietää, että osalla sotaorvoista koetteluun jatkui kotona.

–Tutkimusaineistoissani oli myös pahoja isäpuolia, jotka eivät osanneet tukea lapsia, Näre toteaa.

Murheellisimpia ovat niiden kohtalot, joita kukaan ei puolustanut.

–Jotkut altistuivat aineelliselle hyväksikäytölle. Heiltä vietiin heille kuuluvaa rahaa, omaisuutta ja perintöä.

Elämän epäoikeudenmukaiseksi kokeminen nosti myös sisua. Monella sotaorvolla on luja tahto ja näyttämisen halua.

Isiään sotaorvot saattoivat surra hiljaisuudessa. Isien valokuvista ja heille kuuluneista esineistä tuli muistojen veroisia aarteita. Niitä kukaan ei saanut väheksyä.

–Isän muiston tai kaipauksen vähätely tuntuu sotaorvoista loukkaavalta.

RITVA ALANEN ja Pentti Alanen kävelevät melkein päivittäin isiensä haudoille Alahärmän sankarihautausmaalle.

ENNI ALANEN vei lapsensa Pentti ja Pirjo Alasen useita kertoja valokuvaamoon kuvattaviksi.

EERO ALANEN kaatui kranaattitullituksessa Kiteen Välihaarassa 13. heinäkuuta 1941. Kuollessaan hän oli 25-vuotias.

AINO PALOMÄKI jäi yksin Ritva-tyttärensä kanssa elokuussa 1941. Ritvasta tuli sofaorpo kolmen kuukauden iässä.

VÄINÖ PALOMÄKI kaatui Leppäsyrrässä 3. elokuuta 1941. Kuollessaan hän oli 32-vuotias.

KALLE LYDMAN